

Kapitel 8: Lyser den franske revolution endnu?

*Op i brave Marseilaner.
Op at kæmpe hver Galliens mand.
Tyraniets det blodige banner vejer
over vort fædreland
over vort fædreland!
Hører I lyden af fjendens kanoner?
Hører I ej, hvor han brøler af harm?
Snart myrder han i eders arm
eders børn, eders fædre og koner
Til våben i gevær!
Til våben en og hver!
Af sted Af sted!
De voldsmands blod skal strømme for jer fod!
(P.A. Heibergs gendigtning af Marseillaisen,
1793)*

Hvem sang Marseillaisen?

Rhinhærens kampsang “Chant de guerre de l’Armée du Rhin”, blev forfattet i Strasbourg natten mellem 25. og 26. april 1792 efter et langt, fugtigt gilde. På opfordring af borgmesteren, baron Dietrich satte en af gæsterne, den unge ingeniørkaptajn Jean-Claude Rouget de Lisle, sig til at formulere tidens ophedede nationalistiske og revolutionære forhåbninger i ord og musik. Den franske konge, Louis XVI, havde erklæret krig mod Østrig og Preussen fem dage tidligere. Selv om hans hensigt snarere var at generobre magten fra sin opsætsige nationalforsamling end at vinde militært, vakte krigserklæringen vild national begejstring, især i grænseområderne mod Tyskland og Belgien. Sangen blev en kolossal succes fra starten med sit hurtigt sammenkogte repertoire af kendte politiske slogans fra revolutionære pjecer og plakater, som de Lisle havde set i Strasbourg. Den blev trykt i løbet af få dage og blev derefter spredt ud over Frankrig. Vi kan ikke følge dens udbredelse i detaljer, men man véd, at den blev sunget i Montpellier 17. juni, og få dage senere blev den af en delegeret fra denne by bragt til Marseille. Delegationen var Mireur, som senere blev general i republikkens hær. Hans opgave i juni 1792 var at overtale det republikansk-revolutionære Marseille til at sende et korps på 500 mand til Paris for at støtte Nationalforsamlingen i dens strid med kongen.

Som led i sin hvervekampagne i Marseille sang Mireur Rhinhærens kampsang ved en banket 22. juni til ære for den nye 1791-forfatning. Allerede næste dag blev den trykt i den lokale presse, og de 500 frivillige, som det med besvær lykkedes at få stampet op, blev hver udstyret med adskillige kopier. De sang sangen og uddelte kopier af den under deres march til Paris, som tog det meste af juli måned. Hvordan det end nøjere forholder sig med detaljerne, blev sangen kendt som “hymnen” eller “arien fra Marseille”. Forkortet til la Marseillaise eller Chant des Marseillais blev den efterhånden den mest populære revolutionssang. Sådan lyder den officielle historie om oprindelsen af den sang, der i dag accepteres som nationalsang af alle franske fra det yderste højre til det yderste venstre. Børnene lærer den i skolen, og de fleste kan alle seks vers udenad. I dag tænker kun de færreste på, at den oprindeligt var en

sang for det revolutionære parti, en sang, som handler om kampen mod de “reaktionære” i indland såvel som udland.

Hvad endnu flere glemmer er, at det ret beset var forunderligt, at Marseille-borgerne valgte at synge en fransk sang skrevet i Strasbourg i det nordøstligste tysktalende hjørne af landet. I 1792 var fransk ligeså fremmed for de fleste provençalere, som det var for flertallet af senegaleserne et århundrede senere. Den almindelige Marseille-borger talte kun sit eget sprog, provençalsk, men kunne forstå en henvendelse på fransk og sælge noget til en fransktalende kunde. Hvordan kan det være, at de frivillige i 1792 valgte at – og kunne – synge på fransk? Ja, for det første tyder meget på, at de frivillige ikke var gennemsnitlige indbyggere, ud over at de ikke havde været helt fattige, siden de var i stand til selv at betale rejsen, og at de blev kommanderet af yngre medlemmer af overklassen, som var to-sprogede. For det andet ved vi faktisk ikke med sikkerhed, om de overhovedet sang den franske udgave. De nordfranske omgivelser noterede sig indtrykket på fransk, men undrede sig iøvrigt over deres fremmede sprog og eder. Soldaterne fra Marseille forbløffede iøvrigt også Rouget de Lisle ved at tilføje et hjemmelavet vers på provençalsk:

*Marcher Guds røv/ Marcher Guds fjert/ Emigranterne har ved Gud ikke mere idé om Gud/
end gamle monarkistiske præster.*

Stærke sager for sarte republikanske ører kan man mene, men det blev næppe heller forstået af mange overklasseparisere på grund af sprogkløften. Uanset sangens dunkle oprindelse, bredte den sig hurtigt ud over hele Frankrig og “blev sunget af alle tropperne og alle børnene”, som det hedder i en rapport fra oktober 1792. Sandsynligvis i en eller anden rigsfransk udgave. Udbredelsen skete ikke kun ved sin egen folkelige kraft, men støttedes oppefra af regeringen. General Kellermann ville have afsunget et latinsk Te Deum efter sejren på slagmarken ved Valmy, hvor værnepligtshæren sammen med linietropper 20. september 1792 havde slået den professionelle preussiske hær. Men krigsministeren beordrede i stedet afsunget “le Hymne des Marseillais” Det var der flere politiske grunde til, men først og fremmest afspejlede valget den officielle kampagne for udbredelsen af det franske sprog. “Tal fransk” (i modsætning til latin) havde mange revolutionære krævet under den første festligholdelse af revolutionen 14. juli 1790, og nu lød det fra den øverste politiske ledelse: “Syng fransk”. Det var rettet såvel mod brugen af latin som mod de lokale dialekter, der blev forbundet med antirevolutionære, bagstræberiske holdninger. Og sunget på fransk blev der. I landet selv såvel som over hele Europa, hvor de sejrende revolutionære drog frem. General Louis Lazare Hoche lod den synge på slagmarken ved Wissemburg i 1793 efter et afgørende udfald fra Dunkerque. Bonaparte krydsede Sankt Bernhard-passet med den på læberne undervejs til Italien, efter at den i 1795 var blevet ophøjet til nationalhymne. Under Napoléons herredømme tabte den popularitet – i hvert fald i de regerende kredse – men den dukkede op igen under tilbagetoget fra Rusland, Napoléons sidste hundrede dage og det endelige nederlag ved Waterloo. Efter kongedømmets genindførelse måtte den selvfølgelig gå under jorden for atter at dukke op i 1828 i Daniel Aubers opera Den stumme i Portici, den opera, hvis opførelse udløste revolutionerne i 1830 i Bruxelles og dermed Paris – og i København leveråb for kongen!

Kong Louis Philippe, der kom til magten med 1830-revolutionen, brød sig ikke om Marseillaisen. Den mindede ham – og borgerskabet – for meget om om revolutionens terror, ligesom det var tilfældet hos flertallet af bønderne. Endnu i 1848 låste bønderne i Dyonnax

ved lyden af Marseillaisen dørene til deres huse med ordene: “Luk dørene, de synger Marseillaisen, her er terroren”(Weber 1976). Den signalerede omvæltninger, krig eller revolution eller begge dele på én gang. Det forsøgte det borgerlige styre at udnytte i 1840'erne, hvor den atter blev tilladt for at bibringe den franske befolkning et sundt chauvinistisk had til de konkurrerende stormagter, især Storbritannien. Resultatet blev atter revolution. I 1848 fik sangerinden Rachel salen i Comédie Française til at eksplodere, når hun fremførte den fra scenen svingende med tricoloren. Da Napoléon III kom til magten i december 1848 på bøndernes stemmer, blev den igen forbudt, og det blev den ved med at være under hele det andet kejserdømme, dog uden større held. Officielt var den erstattet af en banal og talentløs hymne, skrevet af Napoléons moder Hortense. Men arbejderne i byen Tarasgon og i Ardennerne rapporteres at have sunget den under oprør og strejker – endda på fransk, hvor de ellers kun talte dialekt (patois). Og med kejserens nederlag i 1870 og belejringen af Paris kom den for alvor frem igen.

Den revolutionære Pariserkommune blev proklameret fra rådhuset i Paris 28 marts 1871 til tonerne af Marseillaisen, og der blev tilføjet endnu et vers, som krævede den sociale revolution oven i den politiske. Men Pariserkommunen blev undertrykt, og et monarkistisk flertal ledede Frankrig en kort tid under præsidenten og kongeerstatningen maréchal MacMahon. På grund af royalisternes indbyrdes splittelse og ubeslutsomhed sejrede republikanerne ved valgene 1876 og 1879 og sikrede det republikanske styre. En sikring, der symboliseredes ved, at udenrigsministeren 14 marts 1879 ophøjede Marseillaisen til nationalsang, som den har været det lige siden, selv under det autoritære Vichy-styre 1940-44. Og selv om Paris i dag er delt mellem et fremmedhadende folk, en socialistisk regering i dyb krise og en tilbagelænet præsident Mitterrand, der præsiderer over Frankrigs tab af indflydelse i verden – ét har de til fælles, Marseillaisen, den mest franske sang af alle.

Marianne, det kvindelige symbol på Frankrig

Hvorfor valgte den franske revolutionære republik at fremstille sig i form af en letpåkædt kvinde? Og hvordan gik det til, at denne kvinde under navnet Marianne blev det officielle symbol for alle republikkerne fra den anden i 1848 til den nuværende femte? Den britiske marxistiske historiker E. J. Hobsbawm har leveret en socialrealistisk læsning af Delacroix's kendte billede *La Liberté guidant le Peuple* (Friheden der leder folket) fra 1830 (Hobsbawm 1978). Han tolker afklædtheden i 1800-tallets politiske symboler som udtryk for progressivitet. Denne læsning er helt uhistorisk og bør erstattes af en, som er funderet i 1700-tallets neoklassicismes billedsprog. Her betød det nøgne kvindelegeme sandhed eller kærlighed, ikke erotisk frigjorthed. Ved tolkningen af politiske symboler bør man skelne mellem mellem allegorien, som er en fortælling med antikt eller bibelsk tema, symbolet der angiver dets betydning uafhængigt af den oprindelige historiske kontekst og emblemet, der er ren stilisering.

I 1790'erne diskuteredes det heftigt om de revolutionære dyder bedst kunne fremstilles i form af en ophøjet kvinde eller som en muskelsvulmende mand af folket, en sans-culotte Hercules, der æder konger. Kvindefiguren vandt, men forsvandt under Napoléon I, det restaurerede bourbon monarki og det senere liberale monarki for så at dukke op igen i 1848 med navnet Marianne efter det ærketypiske katolske bondepigenavn Marie-Anne (Guds moder og mormoder i et navn). Denne kæmpende Mariannne-skikkelse fungerede som oppositionens politiske symbol indtil sejren i 1870'erne under den tredje republik, hvor hun blev stiliseret og

konservativ i takt med stabiliseringen af borgerskabets magt. Dog rummede dette socialt konservative magtsymbol stadig en henvisning til kravet om politisk frihed i form af den frygtske hue, der af de revolutionære blev brugt at referere til antikkens slaveoprør. Fra 1968 har den femte republik på forskellig vis søgt at modernisere Marianne ved at lade hende antage skikkelse af henholdsvis Brigitte Bardot og Cathérine Deneuve. Det kan opfattes som en patetisk politisk parallel til den pornografiske hyperrealisme, som Jean Baudrillard mener, er karakteristisk for vor tids desperate og forgæves sandhedssøgen. I dag kan man diskutere, om Marianne udelukkende symboliserer den oprindelige politisk bevidste republikanisme, eller om hun har slået dybere rødder i den franske nationale identitet i stil med Jeanne d'Arc og de andre bondepiger af folket. Alt tyder på, at Marianne på linie med tricoloren og Marseillaisen nu er indgået i den nationale mentalitet og ikke længere er et politisk, ideologisk symbol på forandring og progressivitet, uanset hvor meget republikanere som den tidligere venstresocialist og rådgiver for Mitterrand, Régis Debray forsøger på at komme tilbage til den tid, hvor det var tilfældet. Nå alle fra det yderste højre til det yderste venstre er blevet republikanere, taber symbolikken sin politiske signifikans og nytte. Men bliver måske netop derved vigtig i fastholdelsen af den franske nationale identitet.

Revolutionen fylder 200 år

Mange af os, der deltog i festligholdelsen af 200 året for den franske revolution på Concordepladsen i Paris 14. juli i år, fik udleveret en lille plasticlampe i farverne blå, hvidt og rødt. Den kan lyse, hvis man skaber forbindelse mellem to metalpunkter med sine fingre. Det var meningen, at vi allesammen skulle holde de lysende lamper op i vejret og lade dem glimte i takt, mens operasangerinden Jessye Norman afsang Marseillaisen over det gigantiske højttaleranlæg. Og en fornemmelse af de glimtende, "revolutionære" lygter kunne da også fås i aftenmørket over Paris. Men udendørs i det danske solskin er det ikke muligt at afgøre, om der er lys i revolutionens lampe eller ej.

Sådan er det vist generelt med revolutionen i dag, og ikke bare i Danmark. Den franske republik, den femte i rækken, som under den socialistiske præsident François Mitterrands ledelse fejrede revolutionens 200 års jubilæum i 1989, er en fast etableret stat. Nogle vil endda mene en af de mest centraliserede og autoritære stater i verden. Hvis det ikke lige var for den revolutionære retorik, ville man snarere tro at befinde sig i et enevældigt monarki, når man deltager i den franske stats gennemprofessionelle og selvbevidste politiske show end i arvtageren efter en folkelig revolution. Selviscenesættelsen går oven i købet så langt som til, at Mitterrand i anledning af jubilæet har ladet opføre en triumfbue! Den indrettes ganske vist til ære for menneskerettighederne og opkaldes ikke efter Mitterrand – det officielle navn er l'Arche de l'Humanité, uofficielt kaldes den l'Arche de la Défense efter kvarteret la Défense, hvor den ligger. Men Mitterrand har bestemt alt omkring den, fra placeringen og arkitekten – i øvrigt en dansker, Johan Otto von Spreckelsen – til anvendelsen, så det svært ikke at komme til at tænke på de romerske kejsere, der indledte skikken med at opføre triumfbuer. Eller Napoléon der tog skikken op igen i Paris omkring år 1800.

Der var da også mange venstreorienterede, som protesterede mod festlighederne i juli 1989. Efter deres mening var det upassende, at Bastilledagen skulle kulminere med, at lederne af verdens syv rigeste industrilande indviede Mitterrands triumfbue 15.-16. juli, samtidig med at de diskuterede verdens økonomiske politik for det kommende år. Mitterrands rådgiver Jacques Attali forsvarede sig ganske vist med, at dette netop var en enestående mulighed for

at påvirke rette vedkommende til fordel for de gældstyngede tredje-verdenslande. Det gjorde imidlertid ikke indtryk på den yngre generation, fra rockmusikeren Renaud til Harlem Désir fra græsrodsorganisationen SOS racisme. De opfattede forløbet som det etablerede systems slåen mønt på en hellig tradition for folkets ret til oprør. Under parolen “der er mange Bastiller at storme” indkaldte de med en sidste øjeblikks støtte fra det trængte kommunistparti PCF til et protestmøde på Bastille-pladsen 8. juli. Hovedattraktionen var dog ikke de politiske taler, men en langt mere velbesøgt gratis rockkoncert kl 8 om aftenen, hvor ungdommens idoler fra sydafrikaneren Johnny Clegg til gruppen Les negresses vertes (de grønne negerinder, som ganske vist hverken er grønne, negere eller af hunkøn) optrådte gratis i, hvad man passende kunne kalde “rock mod Mitterrand”. Heller ikke højrefløjen lå på den lade side. Paris’ borgmester, gaullisten Jacques Chirac konkurrerede med statens arrangementer i et forsøg på at erobre folkelig popularitet og stemmer fra den Mitterrand, der besejrede ham ved præsidentvalget i 1988. Konservativt aviser som Le Figaro var fulde af artikler om omkostningerne ved Mitterrands arrangenter, mens de tav om prisen på Chiracs ikke mindre kostbare arrangementer 17. juni, 15. juli og 25. august. Og det lige så konservative Le Parisien bragte den ene mere hårrejsende forudsigelse efter den anden om trafikkaos og politiovervågning af 30.000 betjente i dagene op mod den 14. juli. Et kaos, som byens borgmester Chirac havde gjort sit bedste for at skabe ved ikke at indrette parkeringspladser og nægte at samarbejde med de statslige politimyndigheder.

Sådan er der så meget, når det politiske Frankrig strides om arven efter revolutionen. Men al uenigheden mellem højre, venstre og ultravenstre skal ikke skjule det faktum, at så godt som hele det politiske Frankrig er enige om, at republikken er den eneste “naturlige” regeringsform for franskmændene. Selv det racistiske, ekstremt højreorienterede parti Front National under ledelse af Jean-Marie Le Pen benytter tricoloren og Marseillaisen ved deres arrangementer. Det er et forholdsvis nyt fænomen, at højrefløjen accepterer republikken. Så sent som under 2. verdenskrig forsøgte det under det såkaldte Vichy-styre i den sydlige, ikke-besatte del af Frankrig at gøre op med republikken – uden konge men med maréchal Pétain i spidsen. Men i dag er republikanismen blevet en fælles politisk mentalitet. Denne enighed om styreform i den politiske kultur, har imidlertid ikke fjernet de politiske uenigheder mellem højre og venstre. Der er derfor god grund til at sætte spørgsmålstegn ved revolutionens betydning i dagens Frankrig. Og endnu mere underlig er den store interesse for revolutionsjubilæet i et konstitutionelt monarki som Danmark.

Hvis man ser nærmere på hvem, der beskæftigede sig med revolutionen i Danmark, er det påfaldende, at det var højrefløjen, som skrev mest. Berlinske Tidende var den avis som uden sammenligning dækkede jubilæet grundigst, mens venstrefløjen gik langt lettere hen over det eller forholdt sig ironisk distancerende til festlighederne. Det hænger sikkert sammen med det forhold, at revolutionen nu er blevet institutionaliseret i og med den femte republik, og især at det er lykkedes en socialist at erobre præsidentposten. Det føles selvmodsigende for det yderste venstre i Frankrig såvel som i Norden, da de sociale magtforhold ikke er ændret radikalt. For konservative er det omvendt en udfordring, at netop den revolution, som konservatismen opstod som idésystem ved at kritisere – Edmund Burke’s *Reflections on the French Revolution* fra 1790 er den konservative ideologis fundamentale kildekrift – at netop denne revolution nu er blevet tradition og kan føre sig frem som selve indbegrebet af den ‘naturlige’ politiske kontinuitet. Deraf fascinationen af Frankrig hos det politiske højre, men også vanskelighederne, da konservatismen og liberalismen i dag normalt modarbejder

revolutionære ændringer, mens venstre pr. rygmarvsrefleks er for dem, uanset hvor ubehagelige bivirkninger og voldelige udskejelser, de fører med sig.

Uden at tilslutte mig nogen af disse to ikke særlig gennemtænkte holdninger til revolutionen og republikken, synes jeg alligevel – eller måske netop – at der er god grund til at tage den politiske ufordring fra den franske revolution op i dag. Det er jo sådan, at det politiske system i de vestlige demokratier på nationalt, regionalt og lokalt plan er i krise. Ikke internationalt som i mellemkrigstiden og efterkrigstiden. Tværtimod går der en demokratiseringsvind over verden i dag. I det tidligere Sovjetunionen, Østeuropa ja selv i Latinamerika er diktaturene et efter et blevet afviklet. Men demokratierne er i indre krise med hensyn til den folkelige deltagelse og opslutning, og dermed trues grundlaget for deres legitimitet. I den situation kan det være fornuftigt – og er efter min mening påkrævet – at vende tilbage til den politiske tænkning fra oplysningstiden i årene før den franske revolution. Den foregik nemlig i en situation før opkomsten af det moderne klassesdelte industrisamfund.

Man kan sige, at 1800-tallet var domineret af modsætningen mellem de to hovedklasser af lønarbejdere og kapitalejere. Sådan har det ikke været siden 2. verdenskrig, i det mange kalder den postindustrielle tidsalder. Samfundet er nu karakteriseret ved at være gennemgribende organiseret efter interesser. Så meget er det organiseret, at de menige medlemmer opfatter sig som lige så magtesløse overfor “deres” fagforening eller brancheorganisation som overfor staten eller “modpartens” organisationer. Med mindre de da vælger at gå ind i organisationen og gøre karriere i og via den. Men så er de ikke længere “almindelige” mennesker – i hvert fald i den sammenhæng. I det uoverskuelige moderne eller postmoderne samfund, hvor ikke engang “magthaverne” synes, at de styrer udviklingen, kan det være en hjælp at vende tilbage til en tid, hvor de politiske tænkere funderede over forudsætningerne for, at individerne kunne blive myndige politiske subjekter med rettigheder overfor staten. Mennesket overfor samfundet sagde man i den politiske teoritradition, som kaldes republikanismen eller borgerhumanismen (civic humanism). Den blev glemt i 1800-tallets modsætning mellem liberalisme og socialisme, men i takt med den nye uoverskuelighed og magtesløshed på alle niveauer i samfundet, kan der være hjælp at hente i en tænkning, der lagde lige så megen vægt på individets pligter overfor helheden som på dets rettigheder. Men som på den anden side opfattede disse rettigheder som umistelige og derfor formulerede de politiske menneskerettigheder som grundlaget for den retfærdige samfundsorden. Det skete i to omgange. Først mellem 1776 og 1789 i det, der senere blev til Amerikas forenede Stater og siden i den franske nationalforsamling mellem den 25. og den 26. august 1789. Her ligger den aktuelle arv fra revolutionen.

Med en venlig fortolkning var det det, Mitterrand ville understrege den 25. august 1989, hvor han åbnede et center for menneskerettighederne i Arche de la Défense. Det skete med en stor koncert om aftenen udenfor bygningen, mens Chirac markerede sin holdning ved at lade linedanseren Philippe Petit gå på line over Seinen 200 meter oppe i luften mellem paladset Trocadéro og anden etage i Eiffeltårnet, mens selv vinden holdt vejret. Det var den længste linetur nogensinde, men det gik fint. Det var godt for menneskerettighederne, men det kom heller ikke af sig selv. Petit havde bl.a. forberedt sig ved at balancere mellem de to tårne i verdens næsthøjeste bygning, World Trade Center i New York.

Oplysningstænkning og revolution

Førte 1700-tallets filosofi til revolutionen? Sådan kan det let tage sig ud, når man skriver historien bagfra, dvs. begynder med resultatet. De fleste historiske årsagsforklaringer består ret beset oftest af et ræsonnement af typen, at det gik, som det gik, fordi det gik, som det gik. Forsøger man derimod at flytte sig tilbage til slutningen af 1700-tallet, bliver sagen mindre enkel. Forlader vi for et kort øjeblik Frankrig i 1789 til fordel for København på samme tidspunkt, træffer vi i hovedstaden i det dansk-norsk-slesvig-holstenske monarki en styreform, der på papiret minder uhyre meget om den franske absolutisme. Enevælde efter fransk forbillede var indført ved en slags militærkup mod adelens ønsker i 1660. Forskellen mellem de to stater var kun, at enevælden var om muligt endnu mere lovformeligt forankret i Danmark-Norge end i Frankrig, idet styreformen var skrevet ned i Kongeloven af 1665, noget man aldrig besværede sig med at gøre i Frankrig, hvilket skulle vise sig at volde vanskeligheder for kongen i den flydende situation i 1788-89. Men i store træk var styreformen altså den samme.

Forskellen var, at det dansk-norske monarki havde reformeret sig selv oppefra i 1780'erne. Det skete ikke af speciel lyst, men som alle andre steder af fiskal nød og under modstand især fra den jyske adel – som den kom til udtryk i den såkaldte proprietærfejde 1790-91. Men reformen blev faktisk gennemført i modsætning til så mange andre stater. Den havde form af en omfattende agrarlovgivning fra 1784-88, som senere fortsattes på mange andre områder såsom liberalisering af handelen, reform af retssystemet. Også mange kræfter i Frankrig, bl. a. ministeren Turgot ønskede at gennemføre opfattende reformer, men de blev effektivt modarbejdet af adelen, der kæmpede for sine privilegier. Modsat situationen i Danmark-Norge førte den politiske kamp i Frankrig til en succesfuld adelsrevolte i 1788. Det var adelen, ikke bønderne og borgerne – tredjestand – der tvang Louis XVI til at indkalde en skattebevilligende stænderforsamling i efteråret 1788, noget som man sidst havde haft i 1614. Derved udløstes den kæde af begivenheder, der skulle få så drastiske og uforudsete følger i de følgende år. I første omgang hilstes revolutionen med begejstring af alle de fremskridtsvenlige eliter rundt om i Europa, som havde læst oplysningsfilosofferne fra Montesquieu til Voltaire. I København skrev de højadelige reformministre i deres dagbøger og breve, at nu var Frankrig endelig på vej ind i kredsen af moderne og civiliserede stater.

Men disse “moderne” og “civiliserede” stater var altså enevældige monarkier, ikke demokratier eller konstitutionelle monarkier. Man har siden kaldt denne styreform for “oplyst enevælde”. Oplyst enevælde er ubetvivleligt en god styreform, ja måske den mest effektive overhovedet, forudsat at den forbliver oplyst. Men det er netop vanskeligheden ved den. Hvordan sikre sig at den forbliver oplyst, når monarken er enevældig af guds nåde? Det tænkte datidens politiske teoretikere selvfølgelig meget over, især da mange af de enevældige monarker var sindssyge (Christian VII) eller slet og ret dumme (Louis XVI). For at komme om ved problemet udviklede man den forestilling, som går tilbage til Ludvig Holbergs politiske tænkning, at kongemagten herskede uindskrænket, men til gavn for helheden og mod særinteresserne, først og fremmest adelen. Forudsætningen for, at kongemagten kunne vide, hvad der var det rette at gøre, var imidlertid en fri og åben debat. Derfor tog reformpolitikkerne i Danmark-Norge allerede i 1755 initiativ til en åben debat om den bedste indretning af økonomi, politik, kultur og samfund. Det var således i bedste overensstemmelse med reformpolitikken, at den tyske læge Struensee i 1771 ophævede forhåndscensuren. Den blev først genindført i 1799 efter pres fra det konservative Rusland, og man kan derfor argumentere for, at den dansk-norske enevælde i hvert fald i en periode levede op til den

reformideologi, som fremførtes af de førende borgerlige teoretikere. Den norske historiker Jens Arup Seip har kaldt denne ideologi for “opinionstyret enevælde”. Dette tilsyneladende selvmodsigende udtryk dækkede over en realitet i hvert fald i en overgangsperiode. Men det holdt ikke overfor den demokratiske kraft, der utilsigtet lev sluppet løs i Frankrig i foråret 1789.

Det ‘revolutionære’ ved den franske revolution

Den etablerede sandhed om revolutionen er i dag, at det var folkemasserne, som optændte af vrede over samfundets uretfærdighed tog sagen i deres egen hånd og stormede og brændte Bastillen den 14. juli 1789. Rigtignok sad der ikke mange fanger i den, et par prostituerede og et par kriminelle og en enkelt sindssyg, som ikke ville ud. Men symbolværdien af det blodige stormløb var stor. Men det faktum, at man allerede året efter den 14. juli 1790 fejrede stormen på Bastillen med en stor fest på Marsmarken, og at den tredje republik i 1880 besluttede at gøre 14. juli til nationaldag, er udtryk for en særlig fortolkning af revolutionen som udtryk for “folkets rejsning”. At det var en af de voldelige udladninger, der opfattedes som det centrale i omvæltningen af den gamle orden, er i bedste overensstemmelse med 1800-tallets klassekamp mellem arbejdere og borgerskab. Men skjuler efter min mening det virkeligt nye ved revolutionen, nemlig det, mange i dag kalder for “opfindelsen af politikken” (Ifversen 1989).

At formulere det sådan er selvfølgelig tilspidset til yderste. I en vis forstand er der politik i alle menneskelige samfund. Overalt foregår der “en autoritativ fordeling af værdier med gyldighed for samfundet”, som en udbredt definition lyder. Og der er en politisk magt i alle organiserede samfund. Men politik som offentlig debat om den rette indretning af samfundet og vedtagelser efter bestemte, anerkendte procedurer blev først opfundet i det klassiske Grækenland og forsvandt igen i middelalderens feudale samfund. Og den græsk-romerske forståelse af demokratiet var direkte, ikke repræsentativ. De borgere, som mødte frem på folkeforsamlingen, var magten, de repræsenterede den ikke. Desuden udgjorde de selv i det “demokratiske” Athen kun et mindretal af hele den voksne befolkning – hverken kvinder, slaver eller fremmede (metoikerne) havde politiske rettigheder. Man kan derfor ikke kalde den antikke politikopfattelse demokratisk i vores, moderne forstand af ordet. Det samme gælder for de middelalderlige bykommuner i Italien og Flandern og formelle eller reelle adelsrepublikker som Venezia, Polen og Sverige i 1700-tallet. Den politiske klasse i disse lande udgjorde kun en forsvindende lille procentdel af den samlede befolkning og repræsenterede kun sig selv, når den handlede politisk.

Med den franske revolution blev et helt nyt princip ført ind i verdenshistorien, den frie demokratiske tale i en bestemt afgrænset forsamling forsamlet i ét rum, en forsamling som gjorde krav på legitimt at repræsentere hele samfundet, fordi dets medlemmer var udvalgt ved en alment accepteret valgprocedure. Det var dog ikke udelukkende udviklingen i Frankrig, der førte til den moderne, repræsentative demokratiforståelse, som i dag er næsten enerådende – i hvert fald som ideal. Det var ganske vist i Nordamerikas forenede Stater, at forestillingen om, at en lovlig opposition, organiseret som et “parti” kunne komme til magten på fredelig vis, blev sat i system. De vigtigste trin i processen var, at George Washington i 1796 til sine “føderalistiske” tilhængeres rædsel valgte at trække sig tilbage efter at have beklædt præsidentembedet i to runder. Og det selv med risiko for at hans politiske modstandere, de såkaldte “republikanske demokrater” skulle komme til magten. Denne magtskiftets og den legitime oppositions filosofi blev yderligere cementeret år 1800, da den radikale demokrat

Thomas Jefferson faktisk blev valgt til USA's tredje præsident og fik lov til at sætte sig i præsidentstolen, selv om flertallet af de velhavende var fundamentalt utrygge ved ham og den politik, han stod for. Hele tanken om legitim opposition og magtskifte stammede oprindeligt fra det engelske parlament i 1700-tallet. Men der gjaldt den kun for et veletableret klassesamfunds elite, og hele processen foregik indenfor et traditionelt monarkis betryggende rammer. Sådanne garantier havde eliterne ikke i USA.

Opfindelsen af den moderne politiske arena

Men uanset hvor spændende og vigtige erfaringerne fra USA end var, blev de ikke tillagt stor betydning i Europa. Der var trods alt tale om et nyt, relativt mobilt og klasseløst samfund. Noget helt andet var omvæltningen i Frankrig, den på samme tid folkerigeste stat i Europa med 25 mill. indbyggere og den mest effektivt centralstyrede og klassedelte. Af samme grund blev omvæltningen også så omfattende og total her. Hvad der skete foråret 1789 var, at den rådgivende stænderforsamling, som Louis XVI indkaldte 5. maj i La salle des menus plaisirs (de mindre fornøjelsers sal) på slottet Versailles godt 20 km uden for Paris, i en hurtig proces radikaliseredes. Derved blev politikken, det politiske rum og den politiske tale 'opfundet'. Stødet til den proces, som ingen havde forudset eller planlagt var, at da kongen ingen egentlige indrømmelser ville give, mødtes 54 af de 600 repræsentanter for tredjestand – dvs. borgere og bønder – den 17. juni i Versailles' tennishal Jeu de paume midt mellem stænderforsamlingslokalet og selve slottet. Her svor de den såkaldte Boldhused på, at de ikke ville tage hjem, før kongen anerkendte de tre stænder som én forsamling, der legitimt kunne repræsentere hele den franske befolkning og i samarbejde med kongen udskrive skatter. Kort sagt svor de på ikke at skilles, før de havde skabt en forfatning, en konstitution som man sagde dengang. Det krav blev kongen nødt til at bøje sig for allerede den 27. juni, fordi der var oprør i landet og hæren viste sig upålidelig. Fra den dag mødtes de fleste af de 1200 repræsentanter i én stor forsamling, nu atter tilbage i den oprindelige stændermødesal.

Her udvikledes i dag- og nattelange taler og debatter de regler for en demokratisk omgangsform, som langt hen gælder endnu i dag, selv om det skete i seancer, hvor de enkelte taler ofte varede både tre og fire timer. Man fandt på at markere adskillelsen mellem taleren og de lyttende ved at give den første en plads foran de andre, som så sad ned på bænke. Derved modvirkedes i nogen grad den tendens til at råbe i munden på hinanden, som dominerede i de første hektiske dage. Den hektiske stemning i demokratiets første dage kan man danne sig et godt indtryk af i Davids aldrig færdiggjorte maleri *Le Serment de Jeu de Paume*, hvor astronomen og senere borgmester i Paris Bailly står oppe på et bord mellem de ophidsede repræsentanter for tredjestand, der råber Abbé Siyès' kendte slagord: "Hvad er tredjestand? Intet! Hvad vil den være? Alt!" (titlen på hans berømte pjece fra foråret 1789). Her var ingen ordnet talerrække og ingen mulighed for at debattere et forslag sagligt frem og tilbage og eventuelt ende med et kompromis.

På forslag af den senere så herostratisk berømte doktor Guillotin besluttede forsamlingen den 23. juli yderligere at ændre indretningen af det rum, som den havde arvet fra den enevældige monarks tredelte stænderforsamling. Bænkene blev anbragt i halvcirkel og kongen forvistes sammen med sin ophøjede tronstol fra mødesalen i overensstemmelse med Montesquieus lære om tredelingen af magten mellem den lovgivende, den dømmende og den udøvende. Taleren placeredes på en talerstol foran de andre – en plads der i takt med revolutionens radikalisering efterhånden hævedes højere og højere op over den gemene hob af parlamentarikere, for til

sidst at ende helt oppe i skyerne med Robespierres dyrkelse af det højeste væsen og den alt medrivende politiske brandtale. Talerstolen repræsenterede magtens tomme sted, et sted der kun for en kort tid kunne besættes af veltalende repræsentanter for folket. Efter at man i januar 1793 symbolsk havde hugget hovedet af den gamle orden med den konkrete henrettelse af den enevældige konge blev talerstolen det eneste sæde for den legitime magt. Men den var vanskelig at besætte for længere tid, hvad mange politikere måtte sande, i 1790'erne såvel som sidenhen. Foran talerstolen indrettedes rummet med halvcirkelformede bænkerækker, der efter forbillede fra det romerske amfiteater og 1600-1700-tallets teatre og anatomiske dissektions-auditorier hævede sig op mod tilskuergallerierne i baggrunden. Placeringen på disse bænke gav form til al moderne politik i form af delingen mellem højre og venstre.

Det begyndte med, at deputerede, der var valgt i samme egn, satte sig sammen, f.eks. repræsentanterne fra Gironde i sydvest og Bretagne i vest. Under de følgende måneders diskussioner opstod der et ideologisk fællesskab mellem mange af dem, og de mødtes i klubber udenfor nationalforsamlingen. Derved opstod kimen til nutidens politiske partier: girondinerne, der var moderate republikanere, sad til venstre i salen for at adskille sig fra de mere højreorienterede demokrater i feuillantklubben, en klub der havde navn efter det lokale på den anden side af træerne i parken ved Tuilerierne, hvor de mødtes, efter at den konstituerende Nationalforsamling 9. november var flyttet ind til Paris. Hovedtrækkene i reglerne for politisk adfærd og partiinddeling blev fastlagt i årene 1789-91 i den forsamling, som udarbejdede den første forfatning – deraf betegnelsen konstituerende. 1791 forfatningen opererede med en magtdeling mellem parlament og kongemagt, så Frankrig var altså et konstitutionelt monarki i denne fase af revolutionen. Kongen underskrev forfatningen 13. september 1791. 1. oktober 1791 trådte den nyvalgte lovgivende forsamling (l'Assemblée Législative) sammen. I den havde det moderate venstre, girondinerne flertallet, og de stillede et ministerium 15. marts 1792.

Men forfatningen kom aldrig til at fungere efter sin hensigt, især pga. kongens sabotage. Efter kongeparrets flugt til Varennes (se filmen *La nuit de Varennes*, på dansk *Den ny verden*) blev kongen afsat og forfatningen 22. september 1792 ændret til en republik. Nationalforsamlingen afløstes samtidig af det mere radikale Konvent (Convention), der var valgt ved almindelig valgret omend med meget ringe valgdeltagelse og næsten kun i Paris. I denne forsamling overtog de mere yderligtgående – “venstreorienterede” – jakobinere efterhånden regeringsmagten fra girondinerne. Deres næsten diktatoriske magt formaliseredes 6. april 1793 med oprettelsen af Velfærdskomitéen (le Comité du salut public), som administrerede de accelererende henrettelser af “revolutionen fjender”. Det jakobinske ‘parti’ var begyndt som møder mellem de deputerede fra Bretagne i et tomt jakobinerkloster ved rue St. Honoré på højre Seinebred. I Nationalforsamlingen satte de sig efterhånden sammen på de øverste bænkerækker helt ude til venstre og kaldtes derfor “bjerget” eller la Montagne, hvoraf deres partibetegnelse “montagnarderne”.

Det nye politiske menneske

Den relativt tilfældige indretning af rummet kom således til at få afgørende indflydelse på spillereglerne for al moderne politik, lige fra inddelingen af det politiske spektrum i en skala fra venstre til højre til respekten for den talende på talerstolen. Det kunne ske, fordi processen indebar, at “demokratiske tale” blev sluppet fri, lidt på samme måde som det skete med den

forestilling om kærligheden, der i middelalderen slap ud af klostrene, hvor munkene havde dyrket den som betegnelse for det rette forhold mellem den troende og Gud.

I 1789 opstod en nybrydende og skæbnesvanger forestilling: at man kunne tænke og tale sig frem til en helt ny indretning af samfundet og gennemføre disse tanker lige ud af hovedet ved dekreter fra en relativt lille forsamling af mennesker. Det var helt uhørt men lykkedes faktisk, i hvert fald i en periode i disse hektiske år efter 1789. Selvfølgelig var det kun muligt, fordi den gamle orden havde mistet troen på sig selv og sin egen legitimitet, og fordi byerne og landet var i oprør. Men oplysningstanker og forestillingerne inde fra salen i Versailles og senere Tuilerierne inde i Paris blev i helt forbløffende grad realitet og gav retning og betydning til de mere velkendte og spontane oprørsvælgelser i befolkningen. Det skete især, fordi det lykkedes politikerne at oversætte deres abstrakte ord til mere konkrete symboler og emblemer. Der indførtes en ny tidsregning baseret på den mere "rationelle" tidagesuge – den blev aldrig en succes! – nye symboler for magten og autoriteten i form af den statue, der blev til figuren Marianne, flaget tricoloren og en nationalsang Marseillaisen, nye måle- og vejssystemer, ny klædedragt, ny religion, et nyt sprog – nemlig fransk i det flertal af de 'franske' provinser, der talte occitansk, baskisk, bretonsk, alsacisk etc. og næppe forstod fransk. For slet ikke at tale om den nye ejendomsfordeling og den senere lovsamling, code civil.

Ikke alt vedblev at eksistere, men meget gjorde. Så mange af tankerne fra 1789 har sejret og er blevet selvfølgelige for os moderne mennesker, at det i dag er næsten umuligt at tænke sig tilbage til tiden før samfundet blev moderne. Men det var altså et totalt brud med den gamle orden, l' Ancien Régime, som de revolutionære snart begyndte at kalde det, der blev indledt i 1789. Denne omorganisering af samfundet ved tankens og især talens frie og i begyndelsen ubundne kraft var nok så ny som det væbnede oprør i form af stormen på Bastillen, eftertiden har valgt at fokusere på. Bondeoprør (jacqueries) og oprør mod brødpriserne i byerne forekom regelmæssigt under det gamle styre. Da den demokratiske tale kom til magten indvarsledes et nyt samfund. Dette nye samfund var ikke udelukkende fredeligt og 'demokratisk' i positiv forstand. Som den fremtrædende franske historiker François Furet har vist, førte frisættelsen af den demokratiske tale indirekte til den revolutionære terror i den gode viljes navn. Det tyranni og de henrettelser af alle anderledes tænkende revolutionære i den rette menings navn, som udfoldede sig i en eskalerende proces i 1793 og 1794, hvor revolutionen åd flere og flere af sine egne børn, er en ligeså muligt resultat af demokratiets talende væsen som deltagelsen og repræsentationen er det.

Det har den polske instruktør Andrej Wajda fremstillet yderst overbevisende og indfølt i sin film *Danton* fra 1981. Den handler i overført forstand om alle moderne revolutioners dilemma – og var selvfølgelig en direkte kommentar til kampen mellem Lech Walesa og general Jaruzelski efter undtagelsestilstanden december 1980 – men giver faktisk også en glimrende skildring af forholdet mellem Danton og Robespierre. Den analyserer på uovertruffen vis den indbyggede tendens til selvradikalisering, der lå – og ligger – i det nye politiske sprog og det magtens dilemma. Ligeledes fremstiller den dilemmaet for den asketiske gode vilje, Robespierre overfor den korrupte og livsglade, men mere ægte folkelige Danton. Flere og flere udnævnedes i den demokratiske tale til fjender, og efterhånden krævede den symbolske tale konkret handling. Og så faldt guillotinenes økse. Hovederne rullede, og revolutionens smukke idealer falmede, alt mens befolkningen overlod magten til stadig mindre og stadig

mere korrupte grupper i en proces, som kulminerede med Napoleons militærkup 9. november 1799 (18 brumaire år VIII efter den revolutionære tidsregning).

Denne triste slutning har dog ikke diskrediteret demokratiet som styreform på længere sigt. I en ny udgave, parret med erfaringerne fra USA, kan man tværtimod sige, at det demokratiske princip siden har gået sin sejrsgang over hele den industrialiserede verden. Ikke i form af en regelret og ubrudt fremgangslinie, slet ikke. Men støt fremad er det gået for det repræsentative demokrati og det i en sådan grad, at mange i dag taler om risikoen for, at det sejrer sig til døde. Sådanne tanker presser sig unægtelig på, når man overværer den højtidelige og bombastiske måde, et socialistisk styret Frankrig fejrede de revolutionære idealer om frihed, lighed og broderskab på. I den situation kan man ligefrem blive grebet af en kættersk tanke om det påfaldende i, at velfærdssamfundet indtil nu faktisk synes at have udfoldet sig bedst i relativt traditionelle monarkier som de skandinaviske og Beneluxlandene. Det er stater, hvor man ikke i nyere tid har været igennem den totale omvæltning af magten for at skabe det politiske samfund helt på ny, der karakteriserer alle republikker. Monarkierne er selvfølgelig ikke upåvirkede af de sidste 200 års demokratiske revolution, så lidt som de er det af den industrielle. Men selve forankringen af legitimiteten i et arveligt kongeligt overhovede, som man ikke behøver at tage ansvaret for at vælge – med deraf følgende risiko for at tage fejl – synes i grunden at svare ganske godt til de moderne – og måske især til de postmoderne – eksistensvilkår.

Republikanisme og monarki – i dag

Det virker med fuld rette temmelig gammeldags at være republikaner i vore dages nordiske monarkier, og indbyggerne i republikkerne misunder os ofte disse statsoverhoveder, der hele livet er blevet opdraget til at repræsentere hele befolkningen på en stilfærdig og værdig måde. Således at ville ofre sin privathed for en symbolsk magtudøvelse kræver lang tids øvelse og en god uddannelse. Hvorfor ikke have nogle arvelige specialister i det, synes det helt store flertal at tænke i dag – og ikke bare i monarkierne selv, men også i republikkerne. Og der er det ikke bare læserne af de illustrerede blade, der lever af 'vores' kongestof, men også de alvorligt politisk interesserede, der kan finde på at misunde os de arvelige monarker. Når Frankrig, Tyskland eller Italien gennemgår den udmarvende og ofte ret katastrofale proces, det er at enes om valget af en ikke alt for belastet præsident. Når det går godt, som i Italien med den forrige præsident Sandro Pertini eller i BRD med den nuværende Richard von Weizsäcker, er de heldige. Men oftest går det væsentligt mindre godt, som med præsident Leone i Italien, der måtte træde tilbage pga. gentagne korrupsionskandaler. Og debat bliver der i hvert fald hver gang, som de vesttyske præsidentvalg så tydeligt viser.

Det er næppe nogen tilfældighed, at det er en konge, Juan Carlos, der har præsideret over Spaniens uventet vellykkede overgang fra autoritært diktatur til repræsentativt demokrati. Måske kan man vove den påstand, at de "republikanske dyder" garanteres bedst i et arveligt, konstitutionelt monarki af skandinavisk type. Hvis det virkelig er tilfældet, er konklusionen, at det i det postmoderne samfund er progressivt at være monarkist. Hvis det altså overhovedet er 'progressivt' at være 'progressiv'. Norge er muligvis lidt bedre udrustet til dette republikanske monarki – en selvmodsigelse på linie med den opinionsstyrede enevælde – end Danmark, selv om vi danske – helt uberettiget – plejer at ynke dem deroppe mod nord. Det norske flag, som stammer fra Eidsvoll forfatningen i 1814, der også har fejret jubilæum i år, kombinerer den rød-hvide korsformede tradition fra det danske monarki med en blå revolutionær-republikansk

stribet. Tricolorens bleu-blanc-rouge i monarkistisk traditionel aftapning! Republikansk dyd i monarkistisk indpakning eller omvendt! En socialistisk præsident, der fortsætter solkongens tradition. Gud bevare os for ukontrolleret mobilisering af masserne til storm på flere Bastiller. Iran og Kampuchea, Nordirland og Libanon er kun alt for gode demonstrationer af, hvad der kan ske, når alt for mange af de civiliserende og kontrollerende bånd kappes over, uanset hvor god hensigten end er.